

2010. gada 28. maijā

Ārvalstu investoru padomes Latvijā
pozīcijas ziņojums par makroekonomikas politiku

1. Kopsavilkums

Pēc divus gadus ilgušas lejupslīdes, recesija Latvijā formāli ir beigusies. Taču lejupslīdes beigas uzreiz nenozīmē, ka turpmāk ekonomikas izaugsme būs stabila — ekonomika augs, taču sākumā tā būs trausla. Izaugsmei vienā ceturksnī var sekot kritums nākamajā ceturksnī. Eksports ir sācis atgūties, savukārt iekšzemes pieprasījums vēl arvien ir vājš, un tāds tas būs vēl kādu laiku. Lai gan šķiet, ka bezdarbs jau ir sasniedzis augstāko punktu un pakāpeniski mazinās, citu valstu pieredze rāda, ka tas saglabāsies augsts vēl vairākus gadus. Jaunas darbavietas tiek radītas lēni, un, ņemot vērā pašreizējo institucionālo ietvaru un vispārējo uzņēmējdarbības vides kvalitāti, šajā jomā nav iemesla gaidīt krasus uzlabojumus. Izaugsmi nākotnē apgrūtinās arī ēnu ekonomika, kuras izplatība ir pieaugusi.

2. Rekomendācijas / Ierosinājumi

Lai Latvija saglabātu un uzlabotu savu konkurētspēju, uzskatām, ka kompleksi un nekavējoties jāveic sekojošais:

- (i) nekavējoties jāīsteno strukturālas reformas, un tām ir jāatspoguļojas 2011. gada budžetā;
- (ii) jāuzlabo uzņēmējdarbības vide, nosakot skaidrus un ambiciozus mērķus, lai kāptos augstāk Pasaules Bankas *Doing Business* reitingā un Pasaules ekonomikas foruma *Global Competitiveness Index* reitingā;
- (iii) jāatbalsta finanšu tirgu attīstība, jāstiprina riska kapitālistu, akciju tirgu un parādu tirgu u.c. loma;
- (iv) jānodrošina atbalsts darbavietu radīšanai;
- (v) jāsamazina ēnu ekonomikas (izvairīšanās no nodokļiem un korupcijas) loma;
- (vi) jāorganizē valsts sektora darbība, pamatojoties uz augstas efektivitātes principiem (*Lean principles*), neupurējot sniegto pakalpojumu kvalitāti; jāīsteno funkcionāla revīzija un pakalpojumu sniegšanai jāpiesaista privātais sektors.

3. Pamatojums

Ekonomikas lejupslīde Latvijā formāli ir beigusies – sezonāli izlīdzinātais IKP pēc divus gadus ilguša krituma kopumā par aptuveni 26%, 2010. gada 1. ceturksnī ir pieaudzis par 0,3 %. Taču lejupslīdes beigas uzreiz nenozīmē, ka ekonomikas izaugsme turpmāk būs stabila — ekonomika attīstīsies, taču sākumā tā būs trausla. Izaugsmei vienā ceturksnī var sekot kritums nākamajā ceturksnī. Eksporta sektors sāka atkopties jau 2009. gada vidū, savukārt iekšzemes pieprasījums ir vājš, un sagaidāms, ka tāds tas būs vēl labu laiku. Buma laikā pārlietu strauji uzaudzēto parādsaistību samazināšanas process turpinās padziļināties. Lai gan bezdarbs jau sasniedzis augstāko punktu un pakāpeniski mazinās, citu valstu pieredze rāda, ka tas saglabāsies augsts vēl vairākus gadus. Jaunas darbavietas tiek radītas lēni, un, ņemot vērā pašreizējo institucionālo

ietvaru un uzņēmējdarbības vides kvalitāti, šajā jomā nav iemesla gaidīt krasus uzlabojumus. Ilgtermiņa bezdarbs noplicinās nākotnes izaugsmes potenciālu, jo tiks zaudētas darba prasmes un dēļ emigrācijas mazināsies darbaspēka fiziskais resurss. Izaugsmi apgrūtinās arī ēnu ekonomika, kuras izplatība ir pieaugusi līdz nepieņemamam līmenim. Sabiedrības atbalsts politiķiem un politikas veidotājiem ir dramatiski zems.

Ja pasaules ekonomika neieslīgs atkārtotā recesijā, Latvijas ekonomikas izaugsme turpināsies. Atsevišķos sektoros kritums ir bijis pārspīlēti dziļš, dēļ kā mēs varam pieredzēt t.s. „atsitiena efektu” un straujāku izaugsmi, nekā konsensusa prognozes patlaban sagaida. Šāda īstermiņa eiforija un tuvojošās vēlēšanas var kavēt strukturālo reformu īstenošanu. Ja strukturālās reformas netiks laicīgi uzsāktas un pabeigtas, beidzoties atsitiena efektam, ekonomika var sākt stagnēt (proti, lēna izaugsme, salīdzinot ar izaugsmi ES dalībvalstīs), kas nozīmē ļoti vāju ienākumu konvergenci vai pat pieaugošu atpalicību, tā veicinot emigrāciju un padziļinot vidēja un ilgtermiņa problēmas.

Igaunija, visticamāk, pievienosies eiro zonai jau 2011. gadā. Pateicoties stingrākai un tālredzīgākai fiskālajai politikai, tā var atļauties nodokļu slogu saglabāt stabilu vai pat samazināt. Iespējamie nodokļu samazinājumi visticamāk attieksies uz nodarbinātības nodokļiem. Igaunijas kredītriska reitings drīz uzlabosies, un procentu likmes kļūs krietni zemākas nekā Latvijā. Tas palīdzēs Igaunijai: (i) piesaistīt ārvalstu investīcijas, kas sākotnēji bija plānotas Latvijai, (ii) palielināt savu konkurētspēju dēļ zemākām procentu likmēm nekā Latvijā.

- Risks „nogurumam no reformām”: strukturālās reformas jāīsteno nekavējoties, lai izmantotu pašreizējo pasaules ekonomikas atveseļošanās „uzrāvienu”, kas atbalsta izaugsmi un mazina strukturālo reformu nepatīkamās īstermiņa efektus. Mēs uzskatām, ka reformas iegūst reālistisku veidolu un tiešā veidā ietekmē ekonomiku tikai tad, kad tās atspoguļojas valsts budžeta struktūrā, t.i., mainoties līdzekļu izlietojuma mērķiem un to izvērtēšanas kritērijiem. Laikposms, kurā šādas reformas iespējams īstenot, ir īss — 2013. gadā paredzēto pašvaldību vēlēšanu dēļ tas jāizdara 2011. un 2012. gada budžetos. Lai gūtu būtiskus rezultātus un veicinātu atgriešanos uz ilgtspējīgas izaugsmes ceļu, galvenās korekcijas ir jāīsteno 2011. gada budžetā, atstājot 2012. gada budžetu pēdējiem uzlabojumiem. Ja šī iespēja netiks izmantota, pastāv risks, ka izaugsme būs ļoti lēna un neizdosies radīt jaunas darbavietas. Tādēļ mēs mudinām nekavējoties izstrādāt skaidrus strukturālo reformu plānus, lai jaunievēlētā Saeima varētu savlaicīgi pieņemt atbilstošu 2011. gada budžetu, nevis sākt savu darbu, nosakot reformu iespējamus virzienus un tikai pēc tam sākot darbu pie konkrētām reformām. Latvijas un EK Saprāšanās memorandā ir norādīti skaidri strukturālie mērķi, kas jāsasniedz. Dažas no, mūsdiā, svarīgākajām jomām ir profesionālā un augstākā izglītība, maksātspējas procedūras, fiskālā disciplīna un nodokļu politika (sk. ziņojumu par nodokļu politiku).
- Uzņēmējdarbības vides uzlabošana (t.i., Pasaules Bankas *Doing Business* reitings un Pasaules ekonomikas foruma *Global Competitiveness Index* reitings): noteikt ambiciozus mērķus, skaidri norādīt atbildīgās personas un vērtēt to darbību, ņemot vērā šos kritērijus. Konkrētu apakšindeksu reitings apliecina Latvijas institucionālā ietvara vājumu un piedāvā skaidru plānu ar uzlabojamajiem elementiem. Piemēram, maksātspējas procedūras ir jāpadara ātrākas, vienkāršākas un lētākas, lai līdzekļi atgrieztos saimnieciskajā apritē un tādējādi veicinātu izaugsmi un samazinātu ilgtermiņa bezdarba risku. Ir jāuzlabo arī atlaišanas noteikumu elastība, lai veicinātu augstāku nodarbinātības līmeni jau pirms skaidru un nepārprotamu ekonomikas atveseļošanās pazīmju apstiprināšanās.
- Dažādoti finanšu tirgi (t.i., bankas nodrošina tikai daļu no finanšu pakalpojumiem): lai uzlabotu un dažādotu piekļuvi finansējumam, ir jāatbalsta efektīvāka akciju tirgus, parādu tirgus, riska kapitāla un citu finanšu tirgu elementu funkcionēšana. Ir jāveic šo tirgu integrēšana visas Baltijas mērogā. Krīze pierādīja, ka bankas neaizpildīs visas finanšu tirgus

nišas, kas var ļoti būtiski apgrūtināt īpaši jaunu uzņēmumu dibināšanu piekļuvi finansējumam. Bez šāda atbalsta uzņēmumiem var pietrūkt finanšu resursu un atveseļošanās notiks lēni.

- Darba tirgus (t.i., ilgtermiņa bezdarbs): pašreizējās aktīvās nodarbinātības veicināšanas stratēģijas pievēršas prasmju saglabāšanai, kam vidējā un ilgā laika posmā nav jēgas, ja netiek īstenotas darbavietu radīšanas stratēģijas. Iespējamās darbības ir īslaicīgi nodokļu sloga samazinājumi, ja darbā pieņem jauniešus (t.i., pirmais darbs) un ilgstošus bezdarbniekus. Darba vietu izveide ir jāatbalsta tikai privātajā sektorā. Ir jāizveido masu darbavietas, jo bezdarbnieku prasmju līmenis vairumā gadījumu ir samērā zems.
- Ēnu ekonomika: ja saglabāsies pašreizējā iecietīgā attieksme pret izvairīšanos no nodokļiem, tiks atgrūstas ārvalstu investīcijas, mazināsies uzņēmumu aktīvu tirgus vērtība, riska novērtējums kļūs mazāk caurredzams, kas palielinās procentu likmes, bremzēsies finanšu tirgu attīstība u.c. Tā rezultātā konverģence ar ES stagnēs, veicinot emigrāciju un saasinot tādas ilgtermiņa jautājumus kā pensiju sistēmas ilgtspēja. Valdības pašlaik ieteiktās un pielietotās metodes ir pārāk represīvas, un tās būs neproduktīvas vai arī to rezultātiem būs minimāla efektivitāte. Mēs uzskatām, ka ēnu ekonomika ir jāizskauž, izmantojot „pātagu un burkānu”. Tādēļ mēs uzskatām, ka uz nodokļu sistēmas reformu jāskatās gan kā uz veidu, kā palielināt nodokļu maksātāju motivāciju maksāt nodokļus, gan kā uz veidu, kā samazināt iespēju izvairīties no nodokļu maksāšanas (sk. ziņojumu par nodokļu politiku). Tas jāpapildina ar nulles deklarāciju un stimuliem, kas mudinātu maksāt nodokļus tiem, kas no tā iepriekš ir izvairījušies, kā arī ar stingriem represīviem pasākumiem, ja tiek konstatēta izvairīšanās no nodokļu maksāšanas pēc šīs politikas īstenošanas. Jāuzsver, ka „pātagas un burkāna” pasākumi ir vienlaicīgi kopā un pēc iespējas ātrāk (vēlams 2011. gadā), jo „burkāna” aizkavēšana (piemēram, Finanšu ministrija ir informējusi, ka iedzīvotāju ienākuma nodokli varētu samazināt tikai pēc 2014. gada) tikai palielinātu godīgo nodokļu maksātāju slogu un padarītu izvairīšanos no nodokļiem pievilcīgāku.
- Valsts sektors: valsts sektora darbība jāorganizē, pamatojoties uz augstas efektivitātes principiem (*Lean principles*), neupurējot sniegto pakalpojumu kvalitāti. Jāīsteno funkcionāla revīzija un pakalpojumu sniegšanai jāpiesaista privātais sektors. Ir jāturpina 2009. gadā iesāktais funkcionālais audits un jāpanāk stingru un konkrētu lēmumu pieņemšana, kuras rezultātam jābūt skaidram plānam par pakalpojumiem, kurus sniedz/nesniedz valsts sektors, un principiem, pēc kuriem šādu pakalpojumu sniegšanu uztic privātajam sektoram.